

New Perspectives on Political Economy
Volume 3, Number 1, 2007, pp. 57 – 85

K nauce o potřebách¹

František (Franz) Čuhel

JEL Classification: B41, B53

Abstract: Tento text je Čuhlovým vlastním shrnutím jeho knihy *Zur Lehre von den Bedürfnissen*, vydané roku 1907, v níž rozvíjí několik v té době velmi aktuálních témat. Na knihu bylo odkazováno především v souvislostech (1) ordinálního pojetí užitku, (2) vztahu psychologie a ekonomie, (3) použití matematiky v ekonomii a (4) časové preference. Více k Františku Čuhlovi a vlivu jeho díla na vývoj ekonomie lze nalézt v tomto čísle v článku Marka Hudíka.

¹ Původně publikováno ve Sborníku věd právních a státních, roč. VII, Praha 1907, s. 1-33. [Pozn. ed.]

1 Úvod

1. Kdokoli se zabýval zevrubněji základními naukami vědy hospodářské, tomu nemohlo ujíti, že pojmu potřeby, ačkoliv jej někteří spisovatelé pokládají za první základní pojem vědy hospodářské, na němž všechny ostatní pojmy základní této vědy se mají budovati, v dosavadní literatuře národohospodářské věnováno bylo poměrně málo pozornosti. Nejzřetelnější ilustrací tohoto tvrzení poskytuje ta okolnost, že v nejdůkladnější německé encyklopaedii věd státních („Handwörterbuch der Staatswissenschaften“) předmět tento odbyt jest osmi krátkými řádky vsunutými do článku „Gut“. Tím nemá býti řečeno, že by se naukou o potřebách dosud nikdo z národohospodářských spisovatelů byl nezabýval; naleznemeť pozoruhodné stati o rozdělení potřeb u Hermanna, o kolektivních potřebách u Wagnera, o síle potřeb u mnohých příslušníků oné školy národopospodářské, kteréž zejména rakouští hlasatelé theorie hodnoty na hraničním užitku zbudované zvučné jméno získali. Avšak chceme-li se o tom, co dosud o potřebách bylo vyvádáno, poučiti, musíme si dotyčné poznatky u různých spisovatelů shledávati, a když práci tuto vykonáme, poznáme, že názory i nejčelnějších spisovatelů národohospodářských o podstatě a pojmu potřeby ve smyslu vědy hospodářské jsou velice nedostatečné. Přesvědčivé důkazy pro toto tvrzení nalezneme čtenář na str. 78-92 mého spisu.²

2. Největší část viny na tomto neuspokojujícím stavu dosavadního vědění národohospodářského nese po mém soudu ta okolnost, že název i pojem potřeby vzaty jsou z obecné mluvy, ve které, jak na str. 61-64 jest ukázáno, slovo to má neméně než 12 různých významů, a že dosavadní spisovatelé domnívali se, že poznají podstatu jevu potřeby, budou-li analysovati obecné představy slovu potřeba odpovídající. Abychom dospěli správného názoru o podstatě a pojmu potřeby ve smyslu vědy hospodářské, jest tudíž dle mého soudu třeba dosavadní metodu opustiti a nastoupiti touž cestu, po které s tak velikým úspěchem postupují vědy přírodní, jež zabývají se jevy samými, názorů, jež o nich má obecná mluva, si naprosto nevíšimajíce.

² Čuhel, Franz: Zur Lehre von den Bedürfnissen, Theoretische Untersuchungen über das Grenzgebiet der Ökonomik und der Psychologie, Wagner, Innsbruck, 1907. [Pozn. ed.]

2 Pojmy potřeby ve smyslu vědy hospodářské

3. Jevy, kterými se zabývá věda hospodářská, jsou jistý druh lidských jednání a jejich výsledků. Každé jednání pak způsobeno jest jednou nebo několika žádostmi. Stručný výklad o tom, jak vznikají lidské žádosti, obsažen jest v kapitole první, z níž vyjímáme následující:

Lidský život jeví se býti nepřetržitým řetězem různých stavů tělesného organismu a různých poměrů jeho k okolí, jakož i různých stavů vědomí. Shrneme-li tyto stavy a poměry, z nichž jedny jsou zachování a rozvoji života (životních funkcí) příznivé, druhé pak nepříznivé, pod společný název, obdržíme pojem objektivných stavů blahotných; jejich souhrn v jistém okamžiku tvoří pak celkový stav blahotný. Seřadíme-li jednotlivé stavy blahotné podle stupně, v jakém přispívají k celkovému zachování a rozvoji člověka, v jednotnou stupnici, obdržíme objektivnou stupnici blahotnou, jejímž absolutním bodem nulovým jest onen stav, jenž má v zápětí smrt dotyčného individua. Nad tímto bodem řadí se napřed ony životu nepříznivé stavy, jež mají v zápětí menší poruchy životních funkcí nežli smrt, a pak stavy životu příznivé. Mezi oběma nalézá se relativný bod nulový, odpovídající bodu mrazu našich teploměrů. Podobně jako u teploměru možno nazvati stavy blahotné pod nulou se nalézající negativními a ty, jež se nalézají nad nulou, pozitivními. Následuje-li po jistém objektivném stavu blahotném jiný stav blahotný na objektivné stupnici blahotné výše stojící, mluvíme o přírůstku objektivního blaha, v opačném případě pak o úbytku objektivního blaha.

4. Kdykoli si uvědomíme, že se nalézáme v nějakém objektivném stavu blahotném, poznáváme zároveň, je-li to stav pozitivní či negativní, jelikož toto uvědomění v prvním případě provázeno bývá z pravidla citem libým, v druhém případě pak citem nelibým, na základě jichž tvoříme si úsudek o pozitivním či negativním rázu dotyčného objektivního stavu blahotného. Zmíněný základ těchto našich úsudků nebývá sice v každém jednotlivém případě spolehlivý, ale užijeme-li náležitě korektur, jež nám skytají city pozdější, můžeme přece ve většině případů poznati, zda jednotlivé objektivné stavy naše jsou pozitivní či negativní.

5. Význam citů nespočívá však pouze v tom, že jsou posledním pramenem našeho poznání, jakého rázu jsou naše objektivné stavy blahotné, nýbrž daleko více ještě v tom, že jsou směrodatným regulátorem našich žádostí. Nalézá-li se na př. jistá osoba

ve stavu blahotném, jehož uvědomění provázeno jest citem nelibým, vybaví v ní cit tento snahu. Přidruží-li se k němu představa stavu, jehož uvědomění dle jejího přesvědčení oním citem nelibým provázeno není, promění se snaha v žádost, jejíž cílem jest uskutečnění tohoto představeného stavu blahotného. Avšak i když se nalzáme ve stavu blahotném, jehož uvědomění spojeno jest s citem libým, může v nás vzniknouti žádost, jejíž cílem jest buď odvrácení stavu, o němž jsme přesvědčeni, že by byl spojen s citem méně libým, nebo uskutečnění stavu, o němž jsme přesvědčeni, že bude spojen s citem libějším.

6. Ze souvislosti této mezi city a žádostmi nelze však nikterak, jak to činí hlasatelé hedonismu, dovozovati, že by pravým cílem veškerých lidských žádostí a jednání byla blaženost, t.j. souhrn takových stavů vědomí, jež jsou spojeny s city libými a prosty citů nelibých. Ve skutečnosti tvoří žádosti, směřující k uskutečnění citů příjemnějších a odstranění citů nepříjemnějších, toliko mechanismus, pomocí kteréhož, buďsi Stvořitel, buďsi příroda, hledí dosíci toho, aby živočichové ze stavů na objektivné stupnici blahotné níže stojících přivedeni byli do stavů na této stupnici výše stojících, jinými slovy, aby konali to, co slouží k zachování a rozvoji jejich života individualného i druhového. Avšak objektivné stavy blahotné, v nichž se živočichové nalzájí, nemají o sobě žádného vlivu na vůli, nýbrž toliko jejich subjektivné korreláty, t.j. city. Z té příčiny možno city nazvati subjektivnými stavy blahotnými, a to city příjemné pozitivními, city nepříjemné pak negativními. Následuje-li po jistém citu cit příjemnější, nazýváme tuto změnu přírůstkem subjektivného blaha, kdežto v případě opačném mluvíme o úbytku subjektivného blaha.

7. Předcházející úvaha nás poučila, že posledním cílem každé lidské žádosti jest buď uskutečnění nějakého přírůstku neb odvrácení nějakého úbytku subjektivného blaha. Avšak poslední tento cíl nebývá vždy bezprostředním cílem lidských žádostí. Žádosti, u nichž tak tomu jest, chceme nazývati žádostmi blahočelnými.

8. K ukojení každé takové žádosti jest třeba jisté změny našeho stavu vědomí a zpravidla též jisté změny ve světě zevnějším. Každá taková změna podmíněna jest však působením dostatečné příčiny. Je-li nám souvislost mezi žádanou změnou a její příčinou známa, dostane se blahočelné žádosti bližšího cíle, kterýmž jest uvedení této příčiny v činnost. Poněvadž úmyslné uvedení v činnost sil, jež pokládáme za příčinu nějakého žádaného účinku, k tomu konci, abychom tento účinek uskutečnili, nazý-

váme užitím nebo upotřebením těchto sil nebo hmotného jich nositele (ukajedla), možno žádosti s oním bližším cílem nazvati žádostmi k užití směřujícími nebo žádostmi užitnými.

9. Aby v někom vznikla žádost tohoto druhu, jest tedy třeba, aby měl 1. nějakou účinnou žádost blahočelnou a 2. úsudek, že žádost tato může býti upotřebením jistého prostředku (ukajedla) ukojena.

Ad 1. Kdo nemá na př. (blahočelné) žádosti lépe slyšeti, nemůže míti ani (užitné) žádosti upotřebiti sluchátka. Žádost blahočelná nemůže povstati u někoho, kdo jest přesvědčen, že představený přírůstek blaha i bez jeho úmyslného přičinění, na př. reflexními nebo instinktivními pohyby, se musí uskutečniti, nebo naopak že veškeré jeho přičinění, aby představený přírůstek blaha se uskutečnil, bylo by marno.

Žádost blahočelná může se státi bezúčinnou, konkuruje-li s ní jiná, silnější žádost blahočelná tak, že ukojí-li se jedna z nich, druhá musí zůstatí neukojena, protože obě odkázány jsou na touž dobu. Kdo chce na př. postěním se v jistém dni zalíbiti se Bohu, ten nebude v tyto dni míti (užitné) žádosti jísti.

Ad 2. Další podmínkou vzniku žádosti užitné jest úsudek, že jisté ukajedlo hodí se k uskutečnění žádaného přírůstku blaha. Kdo na př. jisté houby pokládá za jedovaté, nebude míti (užitné) žádosti je jísti. Úsudek ten nemusí býti naprosto jistý, stačí, je-li do jakéhosi stupně pravděpodobný. Není také třeba, aby byl objektivně správný. Jestliž velmi mnoho žádostí užitných směřujících k upotřebení předmětů (na př. různých tajných prostředků), jež ve skutečnosti žádaný přírůstek blaha přivoditi nemohou.

10. Tytéž podmínky, na nichž visí vznik žádostí užitných, jsou rozhodny též pro další trvání žádostí takových. Pomine-li tedy příslušná žádost blahočelná, na př. tím, že byla úplně ukojena, nebo byla-li později zatlačena silnější žádostí konkurující, nebo změní-li se úsudek žádajícího o spůsobilosti upotřebovaných ukajedel, nemůže se žádost k upotřebení jich směřující déle udržeti.

Žádosti k upotřebení jistých ukajedel směřující mohou se také státi bezúčinnými, konkurují-li s nimi silnější žádosti k upotřebení týchž ukajedel čelící nebo na touž dobu ukojením svým odkázané.

11. Chceme-li nějakého ukajedla upotřebiti, musíme je dříve míti ve svém držení.

Tím rozumí se takový místní poměr ukajedla k potřebujícímu, ve kterém jeho žádost k upotřebení tohoto ukajedla směřující, kdykoliv vznikne, bez průtahu může být ukojena. V tomto poměru nalezá se bez našeho přičinění jen velice málo ukajedel, jako na př. vzduch k dýchání se hodící. Téměř všechna ostatní ukajedla, aby jich bylo možno upotřebiti, musí dříve do zmíněného poměru k potřebujícímu být lidskou činností uvedena, která předpokládá zvláštní k tomu cíli směřující žádosti, jež možno nazvati žádostmi držebnými. Vzhledem k tomu, že držení, jehož jsme nabyli, může nám působením sil přírodních nebo činností jiných lidí zase být odňato, směřují tyto žádosti nejen k nabytí, nýbrž také k zachování držení.

12. Aby u někoho vznikla žádost držebná, jest třeba, aby měl:

1. buď a) aktuálnou žádost užitnou nebo b) úsudek, že bude míti budoucně takovou žádost;

2. a) při nabývacích žádostech držebných: úsudek, že ukajedlo nenalézá se již nebo nebude se v čas nalézati v držení osoby, která ho chce upotřebiti; b) při zachovacích žádostech držebných: úsudek, že se držení ukajedla pozbude, zůstane-li potřebující nečinným;

3. úsudek, že nabytí nebo zachování držení ukajedla není nemožné.

Ad 1. Ohledně žádostí držebných, jež jsou vzbuzeny přítomnými žádostmi užitnými, stačí poukázati na to, co jsme řekli v § 9. Žádost držebná jistého ukajedla se týkající může však být vzbuzena i tehdy, nemá-li dotyčná osoba ještě žádné aktuální žádosti užitné k tomuto ukajedlu se odnášející, jen když má buď jistý neb aspoň do jakési míry pravděpodobný úsudek, že takováto žádost budoucně u ní vznikne.

Nestačí tedy pouhá představa budoucí žádosti užitné, aby mohla v přítomnosti vzniknouti žádost držebná, nýbrž jest k tomu třeba zmíněného již úsudku neb aspoň, byť i bez utvoření si formálního úsudku, chovaného přesvědčení, že užitná žádost, k jejíž ukojení dotyčného ukajedla se má upotřebiti, budoucně nastane. Rovněž není správně mínění některých spisovatelů, kteří pokládají přítomný psychický odraz budoucí žádosti užitné za předběžný cit.

Ad 2 a 3. Úsudky nahoře uvedené nemusí být jisté, stačí, jsou-li do jakéhosi stupně pravděpodobné. Má-li však potřebující plné přesvědčení, že se ukajedla, jichž má být

upotřebeno, nalézají nebo v čas budou nalézati v držení osoby, která jich má upotřebiti, nebo že ukajedla ta z držení této osoby nemohou býti vzata, nebo že všecko přičinění, aby držení jich nabyla, jest marno, nemůže žádost držebná k takovýmto ukajedlům se odnášející vzniknouti.

Týchž podmínek, na nichž závisí vznik žádostí držebných, vyžaduje také další jich trvání. Střetne-li se několik žádostí držebných takovým způsobem, že jen jedna z nich může býti ukojena, zatlačí nejsilnější z nich ty, jež jsou slabší.

13. Trojice žádostí, o nichž v předcházejících odstavcích bylo pojednáno, má pro vědu hospodářskou velmi značnou důležitost. Pravili jsme na počátku této hlavy, že věda hospodářská zabývá se jistým druhem lidských jednání a jejich výsledků. Nyní můžeme se vyjádřiti určitěji a říci, že jednání, jimiž a jejichž výsledky se věda hospodářská zabývá, směřují k nabytí a zachování držení jistých ukajedel, jež se pokládají za nutné k ukojení žádostí užitných. Věda hospodářská nemůže se však spokojiti pouze tím, aby tato jednání a jejich výsledky zjišťovala, popisovala a klasifikovala, nýbrž úlohou její jest také, aby je vykládala, t. j. příčiny jejich zjišťovala a na pokud možná nejmenší počet pojmů a zákonů je redukovala. Úloze této by však neučinila zadost, kdyby se obmezila na poukazování k tomu, že jednání hospodářská jsou výsledkem jistého druhu oněch žádostí, které jsme nazvali držebnými, nýbrž, je-li vědou theoretickou, musí zodpověděti také otázky, proč lidé chovají se tak nestejně k různým částem tělesného světa je obklopujícího, žádajíce držení jedněch a druhých nikoli, a proč žádosti držebné vůči různým statkům a u různých osob, na různých místech a v různých časích vůči týmž nebo stejným statkům co do síly své tak se liší. Je-li však vědou praktickou, pak jest jí vyložiti a odůvodniti, kterých částí tělesného světa nás obklopujícího držení máme žádati a jakou sílu tyto žádosti při různých statcích, u různých osob, na různých místech a v různých časích mají míti, jinými slovy, které žádosti držebné jsou účelné, rozumné, a jaká síla jejich jest účelná, rozumná.

Odpovědi tyto může však věda hospodářská jen tehdy dáti, jestliže si všímá také žádostí užitných, poněvadž existence a síla žádostí držebných podmíněna jest v první řadě existencí a silou žádostí užitných.

14. Vědouce, že každá žádost užitná má původ svůj v nějaké žádosti blahočelné, můžeme se domnívati, že věda hospodářská, aby mohla dokonale vyložiti jednání

hospodářská, musí sáhnouti zpět k žádostem blahočelným. Tato domněnka však není správná. Netvořit vědění lidské jedinou vědu, nýbrž se rozpadá ve větší počet jednotlivých disciplin, mezi nimiž zavedena jest jakási dělba práce, i následkem kteréž nemusí jednotlivé vědy příčinnou souvislost jevů, kterými se zabývají, stopovati až k posledním příčinám, nýbrž mohou se zastaviti u jistých příčin mezitímních, které sice v jiných vědách dalšího výkladu vyžadují, pro ně však jsou skutečnostmi a veličinami danými.

Dále dlužno míti na mysli, že ke vzniku žádosti užité nestačí pouze existence žádosti blahočelné, nýbrž že je k tomu také třeba ještě úsudku, že jistý prostředek jest s to, aby způsobil změnu, kterou se ona žádost ukojí. Takovéto úsudky jsou však dávno a obecně uznávanou doménou věd technologických, lékařských a jiných podobných věd. Kdyby věda hospodářská chtěla ve svých výkladech příčin jevů hospodářských zacházeti až k žádostem blahočelným, zmizela by hranice mezi ní a zmíněnými vědami praktickými.

15. Pro vědu hospodářskou jsou tedy žádosti užité danými skutečnostmi a jejich síly danými veličinami. Vyšetřovati, jaké žádosti blahočelné lidé mají, z jakých příčin tyto žádosti vznikají a jakou mají sílu, a které předměty se hoví k jich ukojení, nenáleží vědě hospodářské, nýbrž vědám sousedním.

Ještě méně nežli žádosti blahočelné mohou tvořiti východiště vědy hospodářské city, jež tyto žádosti vybavují a tudíž ještě o jednu stanicí dále za nimi leží. Pohraniční stanicí, ve které věda hospodářská od věd sousedních přejímá vozidlo práce badatelské jsou tedy žádosti užité. Na pojmu tomto zakládá se, jak snadno lze ukázati, pojem statku, oba pojmy pak tvoří podstatný základ pojmů hospodářství a hodnoty hospodářské. Tak možno tedy na pojmu žádosti užité buď přímo, buď nepřímo vybudovati všechny ostatní základní pojmy vědy hospodářské, kdežto k definování jeho samého znalosti těchto ostatních pojmů třeba není. Z té příčiny dlužno pojem žádosti užité pokládati za první základní pojem vědy hospodářské nebo správněji za nejdůležitější součást tohoto pojmu.

16. Vědomí lidské jest jak známo velmi úzké. Jako můžeme jen málo předmětů najednou vnímati, jen málo věcí najednou si představit, tak můžeme míti v téže chvíli jen malý počet aktualných žádostí. Avšak smíme-li o někom říci, že něco v jisté chvíli

ví, byť i v této chvíli dotyčného úsudku právě nepronášel, ani naň nemyslí, jen když má spůsobnost (disposici) úsudek ten pronést, jakmile se pozornost jeho k podnětu tohoto úsudku obrátí, smíme zajisté také tvrditi, že někdo má nějakou žádost ve chvíli, ve které si není příslušné snahy ukojovací vědom, jen když má disposici, žádost tuto si uvědomiti, jakmile se pozornost jeho k jejímu cíli obrátí.

Pro vědu hospodářskou mají takovéto dispoice k žádostem stejný význam jako aktuální žádosti a proto dlužno vedle žádostí blahočelných, užitných a držečných přihlížeti také k dispoicím k takovýmto žádostem. Sloučíme-li pojem žádosti užitné s pojmem dispoice k takovéto žádosti, obdržíme onen pojem, jež dlužno pokládati za první základní pojem vědy hospodářské a který budeme nazývati potřebou užitnou. Obdobným způsobem dospějeme k pojům potřeby blahočelné a potřeby držečné.

17. Vzhledem k četným významům slova potřeba v mluvě obecné bylo by ovšem lépe, kdyby věda hospodářská výrazu tohoto se vzdala. Dokud však osobou povolanejší nový terminus nebude navržen, dlužno míti na paměti, že při hořejších pojmech užíváno jest slova potřeba bez ohledu na to, jaký význam má v mluvě obecné, tak jako by pro hořejší pojmy schválně bylo utvořeno, a že tudíž proti správnosti těchto pojmu nelze činiti námitky, že se přiči dosavadnímu významu slova potřeba v mluvě obecné.

Poněvadž nauka o potřebách tvoří podstatnou část nejen vědy hospodářské, nýbrž i četných jiných věd, zejména ethiky a kulturních dějin, jest pravděpodobno, že později odloučí se od těchto věd jako věda samostatná, pro niž by se hodil název chreonomie (od χρέος = potřeba). Vzhledem k tomu můžeme dotčené tři pojmy potřeby nazvati chreonomickými.

18. Mnohé žádosti blahočelné i užitné mají tu zvláštnost, že byly-li jednou ukojeny, nepominou naprosto, nýbrž že se po nějakém čase zase vracejí; při některých žádostech, jako na př. při žádosti jísti opakuje se toto střídání žádosti s ukojením po celý život. Je tedy třeba rozlišovati mezi jedním průběhem potřeby blahočelné a užitné trvajícím od té chvíle, kdy vstoupí na vědomí, až do toho okamžiku, kdy následkem ukojení nebo z jiné příčiny nejen jako aktuální žádost, nýbrž i jako dispoice k žádosti z vědomí vymizí, a pak mezi souhrnem všech těchto průběhů v jisté době. Pro první pojem hodí se název průjev potřeby, pro druhý potřeba blahočelná nebo užitná nebo

držebná v užším slova smyslu. Během každého průjevu prodělává potřeba různá stadia lišící se od sebe různou silou snahy ukojovací. Tato stadia možno nazvati fásemi potřebovými. Znázorníme-li si jednotlivý průjev potřeby lomenou čarou, odpovídají jednotlivým fásím jednotlivé přímkky, z nichž se tato čára skládá. Poněvadž zvláštní důležitost pro vědu hospodářskou mají fáse za ukojovacího aktu se vyskytující, označíme je zvláštním jménem, totiž fáse úkojové. Průjev potřeby a fáse potřebová jsou tedy obdobné pojmy jak kyv a fáse kyvová při kyvadle.

Shrneme-li užité potřeby různých lidí téhož druhu statků, na př. chleba, se týkající v jeden pojem, obdržíme pojem druhu potřeb užitných; obdobným způsobem můžeme dojít také pojmu druhu potřeb blahočelných a držebných.

Shrneme-li pak užité potřeby různých lidí k témuž rodu statků, na př. potravinám se odnášející, povstane pojem rodu potřeb užitných, jemuž jsou obdobny pojmy rodu potřeb blahočelných a držebných.

19. V předcházejících odstavcích poznali jsme tedy osm různých pojmů, jež v obecné mluvě a dosud zpravidla také ve vědě hospodářské označovány jsou týmž názvem potřeba, a to tři souřadné: potřeba blahočelná, užitná a držebná, a pět sobě nadřaděných, které podle svého objemu od nejužšího k nejširšímu mohou býti seřaděny takto: fáse potřebová, průjev potřeby, potřeba v užším slova smyslu, druh potřeb a rod potřeb. Jest zajisté v zájmu dalšího pokroku vědy hospodářské, aby si rozdily mezi těmito různými pojmy náležitě uvědomila a užívajíc pro ně různých terminů vždy bedlivě jich šetřila.

3 Potřeby ipsilné, alterilné a mutualné

20. City naše nesignalisují nám pozitivný či negativný ráz pouze vlastních objektivních stavů blahotných, nýbrž také obdobných stavů osob jiných, na př. našich dítek, rodičů, manželů, sourozenců a p. V tomto druhém případě možno je nazvati alterilnými, kdežto jinak přísluší jim název citův ipsilných. Uvědomíme-li si, že někdo trpí bolest, vznikne velmi často i v nás cit nelibý (soucit); podobně, avšak řídčeji, poněvadž je málo lidí prostých vši závisti, vyvolá poznání, že někdo má cit libý, i v nás cit

libý. Oboje tyto city dlužno počítati k subjektivním stavům blahotným; jsou to však stavy indukované na rozdíl od stavů originárných, o nichž v § 6. byla řeč.

21. Na základě toho, co bylo pověděno o mechanismu naší vůle, můžeme usouditi, že také uskutečnění neb odvrácení indukovaných stavů blahotných bývá cílem žádostí blahočelných. Poněvadž pak ukojení takovýchto žádostí mívá v zápětí uskutečnění přírůstku neb odvrácení úbytku objektivného nebo subjektivného blaha jiných, od žádajícího rozdílných osob, možno je nazvati alterilními, kdežto žádosti v § 7. zmíněné budeme nazývati ipsilnými.

22. Názvův altruistické a egoistické city a žádosti vystříháme se proto, že mají mravní zabarvení; míníť se egoismem takový směr vůle, který vlastním žádostem objektivně méně důležitým dává přednost před žádostmi cizími objektivně daleko důležitějšími, kdežto altruismus značí onen směr vůle, který cizím, objektivně stejně nebo méně důležitým žádostem dává přednost před vlastními žádostmi. Pojmy tyto vzta-hují se tedy na poměry sil dvou žádostí, kdežto my potřebujeme terminu k označení směru jednotlivých žádostí.

23. Nezřídka vyskytuje se případ, že pro jistou osobu A není uskutečnění přírůstku vlastního blaha buď vůbec nebo ne tak dokonale nebo ne tak levně možno, jako když uskuteční se zároveň přírůstek buď subjektivného buď objektivného blaha jedné nebo několika jiných osob M, N, O atd. Tak na př. se stává, že ochrany pozemků jisté osoby A od povodní nemůže býti dosaženo jinak nežli vystavěním hráze, kterou se zabrání přístup vodě také na pozemky osob M, N, O atd. Chce-li tedy A dojíti žádaného přírůstku blaha pro sebe, musí žádat uskutečnění podobného přírůstku blaha také pro osoby M, N, O atd. Takovéto blahočelné žádosti nazývají se vzájemnými nebo mutualními.

24. Kombinací těchto žádostí s dispozicemi k nim obdržíme pojmy ipsilných, alterilných a mutualných potřeb.

Také žádosti a potřeby užité možno děliti v ipsilné, alterilné a mutualné dle toho, do které z těchto kategorií náležejí žádosti nebo potřeby blahočelné, jimiž jsou vzbu-zeny.

Žádá-li někdo, aby držení nějakého ukajedla nabyl nebo je zachoval sám pro sebe, jest to ipsilná; je-li cílem jeho žádosti, aby držení takové nabyl nebo zachoval někdo

jiný, jest to alterilná, a je-li poslednější žádost podmínkou splnění žádosti prvnější, jest to mutualná žádost držebná. Obdobným způsobem obdržíme pojmy ipsilná, alterilná a mutualná potřeba držebná.

4 Potřeby individualné a kolektivné

25. Společnost lidská skládá se jak známo, z velikého počtu všelijakých skupin, z nichž každou tvoří větší či menší počet individuí buď současně, buď po sobě žijících. Mezi těmito skupinami zasluhují zvláštní pozornosti ony, jejichž příslušníkům společný jest jistý, podstatnou část jejich osobnosti tvořící příznak (národnost, vyznání, povolání a p.), následkem čehož jest mezi nimi takový vztah, že jisté subjektivné neb objektivné stavy blahotné, v nichž nalézají se jedni z nich, signalisovány jsou také druhým, pokud onoho společného příznaku jsou si vědomi. To děje se prostřednictvím citů, jež na rozdíl od citů osobitých čili individualných, o nichž v předchozích dvou hlavách bylo jednáno, mohou býti nazývány pospolitými čili kolektivními. Doznají-li na př. jednotliví příslušníci některé národnosti nebo konfesse při osvědčování své národnosti nebo konfesse nebo k vůli své příslušnosti k ní nějakého příkoří neb újmy, ozve se také u ostatních krajanů nebo spoluvěrců cit nelibý. Cit tento mívají dotyčné osoby jen, pokud se považují za příslušníky téže národnosti nebo konfesse (pokud se, jak se říká, jimi „cítí“). Jakmile by jimi býti přestali, neobjevil by se více, ba mohl by se objevovati u nich při stejných příležitostech dokonce cit opačný.

26. Jaký příznak musí býti příslušníkům takovýchto skupin společný, to zjišťovati není úlohou vědy hospodářské. Proto se můžeme zde obmeziti na konstatování skutečnosti, že skupiny takové jsou. Skupiny tyto mají v mluvě obecné i vědecké různá jména; abychom mohli pro všechny stejného názvu užívati, budeme jmenovati je pospolitostmi nebo kolektivitami.

27. Jako city individualné tak i city kolektivné zdají se míti dvojí teleologické určení: jednak umožniti nám rozeznávání pozitivního a negativního rázu objektivných stavů blahotných, v nichž se ty které kolektivity nalézají, za druhé pak vybavovati instinktivné a úmyslné činnosti směřující k tomu, aby aktualné stavy kolektivit na

objektivně stupnici blahotné níže stojící byly nahrazeny stavy na této stupnici výše stojícími. Jsou také mezi stavy a poměry, v nichž nalézají se členové jistých kolektivit v této své vlastnosti, nejen takové, jež napomáhají k zachování a rozvoji, nýbrž i takové, které mají v zápětí oslabení a zničení života veškerenstva členů k té které kolektivě příslušejících. Můžeme tedy dle obdoby § 3. stavy prvnější nazývati pozitivními, poslednější pak negativními kolektivními stavy blahotnými.

28. Na otázku, jaký jest rozdíl mezi kolektivními a individualními objektivními stavy blahotnými, netroufám si dáti úplně uspokojující odpovědi všeobecné. Chci se však pokusiti, rozdíl tento na zvláštním případě objasni. Ve veškerém živočišstvu panuje, jak známo, více nebo méně urputný boj o život. Takovýto boj spatřujeme také mezi příslušníky různých lidských kolektivit. Vítězství v tomto zápase kyne zpravidla příslušníkům oné kolektivity, kteří jej vedou společně a mají k účelu tomu lépe přispůsobenou organizaci. Jednotlivá individua, jejichž blaho právě pro jejich příslušnost k jisté kolektivě jest ohrožováno, mívají tedy tím větší vyhlídku, že se vyhnou hrozcí jim újmě, čím větší moc může veškerenstvo členů oné kolektivity rozvinouti. Vše, čímkoli se tedy zvyšuje moc veškerenstva členů nějaké kolektivity, má stejný význam jako rozmnožení vlastního blaha každého člena této kolektivity a naopak vše, čímkoli se ona moc veškerenstva ztenčuje, znamená tolik jako ztenčení vlastního blaha jednotlivých členů, pokud toto blaho jest podmíněno příslušností k oné kolektivě. Vzhledem k tomu možno pokládati za pozitivní kolektivní stav blahotný, je-li ta která kolektivita dobře organizována a disciplinována, skládá-li se z velikého počtu členů a je-li každý člen o sobě silný, kdežto poměry opačné dlužno míti za negativní kolektivní stav blahotný.

29. Na vůli naši mají objektivně blahotné stavy kolektivné tak málo vlivu jako individualné. Přímým cílem žádostí našich bývá uskutečnění kolektivních citů libých a odstranění neb odvrácení kolektivních citů nelibých, které jsou subjektivními korrelaty příslušných objektivních kolektivních stavů blahotných. Vzhledem k tomu možno kolektivné city nazvati také subjektivními kolektivními stavy blahotnými, a to buď pozitivními nebo negativními.

30. Kolektivné stavy blahotné jsou bez odporu stavy jednotlivých členů té které kolektivity, poněvadž mimo tyto není žádné jiné bytosti, jíž by se takové stavy mohly připisovati a která by měla vědomí, jímž by je mohla cítiti; přes to však nelze jich

pokládati za blahotné stavy individualné, poněvadž osoby, které jsou příslušníky té které kollektivity, nemají a neuvědomují si stavů těch jako individua, nýbrž pouze jako příslušníci oné kollektivity; neboť jakmile přestanou býti členy oné kollektivity, ony stavy blahotné se na ně více nevztahují a také jim je city jejich více nesignalisují. Nesmíť nás uvéstí v omyl věda právnická, která v kollektivitách spatřuje samostatné osobnosti, t. zv. právnické osoby, neboť tyto jsou pouhými fikcemi, pro něž mimo obor vědy právnické není žádného místa. Vždyť každá samostatná osobnost předpokládá samostatné vědomí, jakého kollektivity bez odporu nemají.

31. Žádosti, jejichž přímým cílem jest uskutečnění kollektivních citů libých neb odstranění kollektivních citů nelibých, jmenují se kollektivné žádosti blahočelné. Také tyto žádosti jsou žádostmi oněch individuí, z nichž se ta která kollektivita skládá, poněvadž mimo ně není žádné bytosti vědomím obdařené, v níž by mohly vzniknouti. Mohla by tedy povstati domněnka, že kollektivních žádostí vůbec ani není; než názor tento byl by nesprávný, poněvadž ony osoby, jež si žádosti takové uvědomují, nemají jich jako individua, nýbrž jako členové té které kollektivity; tedy nikoli následkem svých citů individualných, nýbrž následkem citů kollektivních. Není třeba, aby všichni členové jisté kollektivity měli city a žádosti takové; stačí, je-li tomu tak u oněch členů, jejichž vůle repraesentuje vůli kollektivnou. Ostatní členové mohou k těmto žádostem býti donuceni, což jest úplně na místě, jestliže jim následkem nesprávné jich vlohy citové pozitivný nebo negativný ráz objektivních stavů blahotných vlastní kollektivity nevhodně jest signalisován. Jako jednotlivé osoby tak mohou i kollektivity pověřiti jiné osoby, a to i takové, jež nejsou jejich členy, tím, aby za ně jisté žádosti kollektivné si uvědomovaly a jim průchod sjednávaly.

32. V pudech a žádostech vybavovaných city kollektivními dlužno spatřovati onu psychickou sílu soudržnou, která udržuje kollektivity jako zvláštní, od jiných individuí a skupin lidských se odlišující útvary a které dlužno přičítati, že kollektivity jako na př. stát, obec, církev, národ a p., nejsou jen logickými pojmy druhovými, pouhými abstrakty, nýbrž jevy realnými, jakýmsi druhem nadindividualných organismů, vůči nimž jsou jednotliví členové jejich v podobném poměru, jako jednotlivé buňky vůči celkovému organismu individua.

33. Spojením pojmů kollektivné žádosti blahočelné a dispozice k takovéto žádosti obdržíme vyšší pojem kollektivné potřeby blahočelné.

Obdobným způsobem, jakým jsme v §§ 8. a násl. dospěli pojmů užité a držebné žádosti a potřeby individualné, doděláme se pojmů užité a držebné žádosti a potřeby kolektivné.

Všecky tyto kolektivné žádosti a potřeby můžeme dělit zase v ipsilné, alterilné a mutualné.

34. Velmi četné jsou kombinace potřeb kolektivných s individualními, z nichž mnohé pro vědu hospodářskou, zvláště pak pro vědu finanční mají veliký význam. Jestliže na př. odpadkové vody nějaké továrny znečišťují potok takovou měrou, že sousedé jeho smrdutými výparů z něho vycházejícími značně jsou obtěžováni, dlužno stav tento považovati za negativný stav blahotný těchto osob, jehož uvědomění vzbudí v nich blahočelnou potřebu směřující k jeho odstranění. Týká-li se takovato nepřístojnost jen nepatrné části členů jisté kolektivity, dlužno ji pokládati za individualný negativný stav blahotný dotyčných členů. Je-li však počet členů, kteří takovouto nepřístojností jsou postiženi, tak veliký, že tím moc a zdar veškerenstva členů jsou značně oslabeny neb ohroženy, přistoupí k negativným blahotným stavům individualným postižených členů kolektivity ještě negativný blahotný stav kolektivný veškerenstva členů a odstranění tohoto stavu jest cílem blahočelné potřeby kolektivné, jež dochází výrazu v zákon nařizujícím továrníkům, by si opatřili zařízení, jímž se odpadkové vody před vpuštěním do potoka náležitě vyčistí. Následkem této kolektivné potřeby nepřestanou ony individualné potřeby existovati, nýbrž kolektivná potřeba vznikne vedle nich a proto je možno nazvati ji kolektivnou potřebou aksesorní.

35. V uvedeném příkladě patří individualné potřeby původní do kategorie potřeb ipsilných. Mohou však náležeti také mezi potřeby alterilné nebo mutualné. Péče o nemanželské dítě na př. jest v první řadě alterilnou individualnou potřebou těch kterých nemanželských matek. Byl-li však vydán zákon, kterým se ukládá alimentární povinnost nemanželskému otci, jest zákon tento projevem kolektivné potřeby aksesorní, pojící se k oněm individualným potřebám alterilným. Jsou-li pozemky většího počtu majitelů vydány častěji se opakujícím povodním, jest potřeba jejich, odstraniti tento negativný stav blahotný, v první řadě mutualnou potřebou individualnou oněch majitelů. Vydá-li se však zákon, který donucuje menšinu, aby se podrobila usnesení většiny, směřujícímu k vystavění ochranné hráze, svědčí to o tom, že kolektivita, jejíž orgánové tento zákon vydali, považuje stav majitelů pozemků ohrožovaných povod-

němi spolu za negativný blahotný stav kolektivný, následkem čehož přistupuje k individuálním mutualným potřebám majitelů pozemků akcesorní potřeba oné kolektivity, jejíž jsou členy.

36. V příkladech dosud uvedených jsou kolektivné potřeby v první řadě potřebami blahočelnými. Je-li však třeba, aby úřad správní proti neposlušným nebo liknavým továrníkům nastoupil exekucí směřující k vynucení předepsaných zařízení, předchází takovému výkonu potřeba, užití příslušných prací úředních a upotřebení příhodných statků. Tato potřeba akcesorní jest tedy kolektivnou potřebou užitnou.

Nemají-li úřady statků ku provedení exekuce takové nutných (na př. materiálů na čistící zařízení, jež se exekučně na účet neposlušných továrníků provedou), podmíněno jest ukojení potřeby výše jmenované ukojením kolektivné potřeby držebné, která jest taktéž jen potřebou akcesorní.

Činnost kolektivních orgánů, jež vzniká následkem dosud uvedených potřeb kolektivních, nazval Sax činností regulující, která jest buď bránící, buď pořádací.

37. Kdežto v případech, o nichž dosud byla řeč, akcesorní potřeby kolektivné jen výjimečně jsou potřebami užitnými nebo držebnými, totiž jen tehdy, když předpisy, v nichž potřeby blahočelné nalézají výrazu, nebyly splněny, jest celá řada jiných případů, kde jest od prvopočátku jisto, že k ukojení akcesorní blahočelné potřeby kolektivné bude třeba také kolektivné potřeby užitné. Tak na př. bylo by o blaho velkého počtu nemanželských dítek velmi špatně postaráno, jestliže by se stát omezil na vydání zákona nahoře dotčeného. Proto za našich časů zřizují státy nebo tělesa samosprávná ústavy k vychovávání dětí nemanželských; takovýmto rozhodnutím musila však předcházeti kolektivná potřeba užitná, směřující k užití výkonů příslušných zřízenců státních nebo samosprávných a k upotřebení příslušných statků (budov, nábytku, potravin a p.). K ukojení této potřeby je však zase třeba kolektivné potřeby držebné, směřující k nabytí a zachování držení oněch výkonů a statků.

38. Potřeba obyvatelů nějakého města, nabytí držení dostatečného množství zdravé vody pitné jest zajisté v první řadě individualnou potřebou držebnou. Je-li dostatek zdravé vody studničné nebo najde-li se soukromý podnikatel, který by zřídil vodovod a dodával obyvatelům města zdravou pitnou vodu za slušný peníz, nemá obec s touto potřebou nic činiti. Je-li však studničná voda infikována a nenalezne-li se takový sou-

kromý podnikatel, nastane vzhledem k tomu, že pití infikované vody způsobuje nakažlivé nemoci, které dlužno pokládati za negativný kolektivní stav blahotný, blahočelná aksesorní potřeba kolektivní, jejíž cílem jest odstranění tohoto negativního stavu. Potřebu tu lze ukójiti zřízením vodovodu na obecní náklad, jež musí předcházeti kolektivní potřeba držebná, směřující k nabytí držení dostatečného množství zdravé pitné vody obcí k tomu konci, aby mohla obyvatelům města býti přenechávána.

39. Kdežto tedy v tomto případě kolektivní potřeba v popředí stojící jest potřebnou držebnou, jeví se v případě v § 37. uvedeném kolektivní potřeba toto místo zaujímající potřebou užitnou. Rozdíl tento vysvětluje se tím, že v tomto případě ukójení kolektivní potřeby blahočelné jest již tím zabezpečeno, dají-li organové kolektivní obyvatelům města příležitost, nabyti držení dostatečného množství zdravé pitné vody, kdežto v případě, o němž dříve byla řeč, žádaného blahotného stavu nemanželských dětí, který se jeví býti spolu blahotným stavem kolektivním, nebylo by dosaženo, kdyby se dítkám těm, pokud se týče jejich matkám, dalo na vůli zda-li a jak mají ústavů pro ně zřízených užívati. V takovýchto případech musí kolektivita také provádění užívání svěřiti vlastním orgánům, musí tedy míti také příslušné potřeby užitné.

40. Užité a držebné potřeby kolektivné, o nichž v posledních dvou paragrafech bylo jednáno, dávají vznik oné činnosti orgánů kolektivních, kterou Sax nazval přímou činností vlastní. Činnost tato jest pouze tehdy na místě, když přírůstky blaha kolektivního, jejichž uskutečnění, a úbytky blaha kolektivního, jejichž odvrácení jest cílem potřeb kolektivních, činností regulující nemohou býti uskutečněny, pokud se týče odvráceny, buď že příkazy a tresty nejví se dosti účinnými, aby individualné potřeby členů kolektivity uvedly v soulad s potřebami kolektivními, nebo že tělesné, duševní nebo hospodářské síly členů kolektivity nestačí na výkony, jichž k ukójení kolektivních potřeb jest třeba.

41. Tato přímá vlastní činnost orgánů kolektivních děje se buď veřejnými podniky nebo veřejnými ústavu; a sice možno o veřejném podniku tehdy mluviti, když kolektivné potřeby v popředí stojící, k jichž ukójení mají sloužiti, jsou potřebami držebnými, o veřejném ústavu pak tehdy, když potřeby ty jsou potřebami užitnými. Touto větou jest, jak se domnívám, rozdíl mezi podnikem a ústavem veřejným mno-

hem přesněji a jasněji vyložen, nežli se to podařilo jiným spisovatelům národohospodářským, kteří si rozdíl mezi kolektivními potřebami užitnými a držebnými neuvědomili.

42. S kombinacemi potřeb individualných a kolektivných, jež jsme právě prodjeli, nesmíme směšovati takové případy, ve kterých jedno a též ukajedlo slouží k ukojení potřeb i individualných i kolektivných, jež však spolu jinak nemají nic společného. V takových případech dlužno mluviti o konkurenci potřeb individualných a kolektivných. Příkladem takovéto konkurence jsou na př. železnice, které slouží nejen k dopravě osob a statků soukromých, tedy k ukojení potřeb individualných, nýbrž též k dopravě vojska a materialu válečného, tedy k ukojení potřeb kolektivných.

5 Některá další rozdělení potřeb

43. Poznavše v předcházejících dvou hlavách dvoje rozdělení potřeb, chceme v této hlavě z oněch 27 dalších rozdělení, jež obsahuje pátá kapitola spisu na počátku zmíněného uvésti co nejstručněji jen ona, jež pro vědu hospodářskou hrají největší důležitost.

a) Poněvadž věda hospodářská zabývá se toliko potřebami hospodářskými, jest nejprve vytknouti rozdíl mezi nimi a potřebami nehospodářskými. K definování onoho pojmu jest však třeba znáti pojmy hospodářství a hospodářského statku, jichž vyšetřování nebylo úkolem dotčeného spisu. Proto musíme přestati na větě, že hospodářské potřeby držebné jsou takové, jejichž přímým cílem jest nabytí nebo zachování držení, hospodářské potřeby užitné pak takové, jejichž přímým cílem jest upotřebenění hospodářských statků. Ostatní potřeby dlužno pokládati za nehospodářské, s nimiž věda hospodářská nemá co činiti.

b) Blahočelné potřeby, jejichž cílem jest uskutečnění přírůstku neb odvrácení úbytku objektivního blaha, možno nazvati objektivními; ty pak, jejichž ukojením docílí se pouze uskutečnění přírůstku neb odvrácení úbytku blaha subjektivního, jsou potřebami subjektivními.

Je-li úsudek o spůsobilosti ukajedel, jejichž upotřebením jest přímým cílem potřeby užité, objektivně pravdivý, nazýváme potřebu takovou správnou, je-li však úsudek ten jen subjektivně pravdivý, nazýváme ji nesprávnou.

Správné potřeby užité vzbuzené objektivními potřebami blahočelnými nazývají se v obecné mluvě potřebami pravými, ostatní pak potřebami domnělými.

c) Potřeby blahočelné jsou pozitivní, jestliže přímým cílem jejich jest uskutečnění přírůstku blaha, negativní pak, jestliže přímým cílem jejich jest odvrácení úbytku blaha.

Obdobně možno rozlišovati mezi užitnými potřebami pozitivními, jejichž přímým cílem jest upotřebením nějakého ukajedla, a negativními, které se jeví býti odporem proti upotřebením nějakého ukajedla, poněvadž vedle účinků příjemných má také účinky nepříjemné.

Také potřeby držečné mohou býti pozitivní a negativní. Do této poslední kategorie nepočítáme však odpor proti pozbytí držení statku B, jehož dání jest podmínkou nabytí statku A, neboť odpor tento jest v pravdě zachovací potřebou držečnou, nýbrž na př. odpor proti držení statku ukradeného nebo proti námaze, již nabytí nebo zachování držení statku nějakého vyžaduje.

d) Cílem jedné potřeby blahočelné nebývá vždy uskutečnění jen jednoho přírůstku neb odvrácení jen jednoho úbytku blaha, nýbrž velmi časté jsou případy, že žádáme uskutečnění několika přírůstků neb odvrácení několika úbytků blaha najednou, na př. když účinky takové přivodí se současně upotřebením téhož ukajedla. Vzhledem k tomu možno jak potřeby blahočelné tak i užité dělit v jednoduché a složité. Při posléze jmenovaných potřebách bývá pak jedna potřebou hlavní, kdežto ostatní jsou potřebami vedlejšími.

Od užitných potřeb složitých, jejichž cílem jest upotřebením ukajedel tvořících jednotný celek, jehož části o sobě nemohou býti předmětem zvláštních potřeb užitných, lišiti dlužno užité potřeby komplementární, jež odnášejí se každá k jinému ukajedlu, jestliže potřeby tyto tvoří dohromady jakýsi celek proto, že jejich současné nebo v krátkých přestávkách po sobě provedené ukojení žádá se s větší intenzitou, nežli jest součet intenzit, které mají žádosti ty, jsou-li každá zvláště ukojovány.

Také mezi potřebami držebnými možno vedle jednoduchých lišiti potřeby složitě, které se odnášejí k několika statkům, jejichž držení se současně nabývá, na př. při výrobě obilí a slámy, mouky a otrub a p., a potřeby komplementarné, které vznikají z obdobných potřeb užitných, jako jsou na př. potřeby odnášející se k výrobním činitelům téhož statku.

e) Vzhledem k různosti účinkův aktův úkojných možno děliti blahočelné i užité potřeby v potřeby bolesti vzbuzené a v potřeby za libosti směřující; u prvnějších záleží totiž účinek aktu úkojného v tom, že popudy jím způsobené paralyzují popudy, jimiž potřeba byla vzbuzena, kdežto při potřebách druhé kategorie popudy v aktu úkojném se jeví a ty, jimiž, resp. jejichž představou potřeba byla vzbuzena, jsou totožny. Potřeby, z potřeb obojí kategorie složené, slovou potřebami smíšenými.

f) Činnost, již jest třeba, aby hospodářská potřeba byla ukojena, t. j. aby ukajedly ze svého přirozeného poměru místního uvedeno bylo v onen poměr, jež možno nazvati držením k upotřebení pohotovým, neprovádí se zpravidla *uno tractu*, nýbrž v několika stadiích. V každém z těchto stadií nalézá se sice dotyčné ukajedly v držení té které osoby, ale každé z těchto držení má takřka jiný stupeň zralosti. Nazveme-li onen stupeň držení, ve kterém končí hospodářská činnost a začíná činnost spotřební, hospodářským držením prvního řádu, možno potřeby držebné, jejichž přímým cílem jest nabytí nebo zachování takového držení, nazvati hospodářskými potřebami držebnými prvního řádu. Podobně můžeme nazvati stadium, ležící bezprostředně před držením prvního řádu, hospodářským držením druhého řádu a potřeby směřující k nabytí nebo zachování tohoto držení hospodářskými potřebami držebnými druhého řádu. Obdobným způsobem dospějeme k hospodářským potřebám držebným třetího, čtvrtého řádu atd. Všecky tyto potřeby vyjímaje potřeby prvního řádu možno shrnouti pod společný název hospodářských potřeb držebných vzdálenějších řádů.

Také užité potřeby možno děliti podle řádů.

g) Je-li nějaká osoba B, jsouc v držení jistého statku, právně zavázána, tento statek na požádání jiné osoby A uvést v držení této osoby a je-li tu jakási pravděpodobnost, že B tomuto závazku dostojí, možno také osobě A přičítati držení tohoto statku, jež na rozdíl od onoho způsobu držení, o němž dosud bylo jednáno, (držení přímého), možno nazvati držením nepřímým. Vzhledem k tomu možno také potřeby držebné,

podle toho, zdali bezprostředním cílem jejich jest nabytí resp. zachování přímého či nepřímého držení, nazvati přímými nebo nepřímými potřebami držebynými.

h) Potřeby užitné, jichž si kdo v té chvíli, kdy sestavuje hospodářskou rozvahu, jako aktualných žádostí nebo jako dispoicí k takovýmto žádostem (§ 10.) jest vědom, slují přítomnými. Ony potřeby užitné o nichž v této chvíli má za to, že mu v budoucnosti jistě nebo pravděpodobně nastanou, následkem čehož v něm v přítomnosti vzniknou potřeby držebyné, jsou potřebami budoucími ve smyslu vědy hospodářské. Užil-li někdo k ukojení potřeb užitných v době minulé statků úvěrem opatřených a má-li v době přítomné potřeby držebyné, směřující k nabytí držení takovýchto statků, aby je mohl oplatiti, říkáme, že má minulou potřebu.

i) Rozdělení potřeb v kolektivné a individualné jest příbuzno rozdělení v potřeby veřejné a soukromé, při němž záleží na tom, zdali ty které potřeby ukojují korporace veřejnoprávní, k obstarávání úkonů vládních povoláné, či osoby jednotlivé nebo společnosti a korporace soukromého práva.

j) S rozdělením oním nesmí býti směsováno rozdělení potřeb ve společné a oddělené. Oboje jsou stejné potřeby různých osob, z nichž první se však ukojují společným aktem úkojným.

k) Také dlužno od onoho rozdělení rozeznávati rozdělení potřeb ve společenské a nespolečenské. Jsouť oboje potřebami individualnými, z nichž první se vyskytují pouze u osob ve společnosti, druhé pak u osob osamoceně žijících.

l) Vzhledem k tomu, že v pojmu potřeby obsaženy jsou nejen aktualné žádosti, nýbrž též dispoice k takovýmto žádostem, možno potřeby blahočelné i užitné i držebyné děliti v potřeby aktualné a v potřeby dispoicionalné nebo potentialné.

m) Střetnou-li se dvě potřeby užitné, jež obě vyžadují ke svému ukojení téhož ukajedla, může jen jedna z nich, totiž ta silnější, býti ukojena. Zatlačená potřeba nevymizí však ihned naprosto z vědomí, nýbrž naskytne-li se do jisté doby možnost jejího ukojení, zjedná si ihned průchodu. Takovéto na čas zatlačené potřeby nazýváme latentními, ty pak, jež se projevují v jednáních hospodářských nebo spotřebních, efektívnými.

n) Potřeby skládající se z několika průjevů, k jichž podstatě tudíž náleží, že kdy-

koli jeden průjev jejich jest ukojen, po jistém čase zase novým průjevem na vědomí vstupují, slují periodickými, ty pak, jež skládají se jen z jediného průjevu, tak že, když tento byl ukojen, více se neozvou, nazýváme neperiodickými.

o) Některé průjevy potřeb mohou býti po kousku ukojovány. Mám-li na př. hlad, nejsem vázán alternativou, buď se úplně nasytiti nebo zůstati docela hladovým, nýbrž mohu požitím menšího množství jídla hlad svůj jen z části ukojiti. Potřeby tohoto druhu nazývají se dílnými, kdežto ty, které takového ukojování po kouscích nepřipouštějí, slují nedílnými.

p) Absolutné potřeby individualné jsou takové průjevy nebo takové fáse průjevů potřebových, jejichž neukojení má v zápětí smrt nebo značné porušení neb ohrožení tělesného nebo duševního zdraví té které osoby; absolutné potřeby kolektivné jsou pak ty průjevy nebo ty fáse průjevů potřeb kolektivných, jejichž neukojení má za následek zánik té které kolektivity, zejména národního státu, nebo vážné porušení neb ohrožení jejího blaha. Ostatní průjevy a fáse průjevů potřebových nazvati jest relativními.

q) Potřeby, kterým jsme právě dali název potřeb absolutných, kryjí se celkem s těmi, které Wagner nazývá existenčními potřebami prvního stupně, kdežto potřeby, které spisovatel tento nazývá existenčními potřebami druhého stupně, jsou ony relativné potřeby, jejichž ukojení „podle mravu a zvyku“ jistého kraje a jisté doby pokládá se za nutné pro každého, kdo chce býti považován za příslušníka jisté sociální třídy. Kvantita a kvalita statků, jejichž konsumce podmíněna jest potřebami této kategorie při jisté třídě, v jistém kraji a v jisté době se vyskytujícími tvoří t. zv. míru životní (standard of life) této třídy v tomto kraji a v této době.

Potřeby komfortní směřují k dosažení jistých jemnějších požitků hmotných bez vzhledu na to, žádá-li ukojení jejich příslušnost k určité třídě socialní či nic, kdežto potřeby kulturní mají za cíl uskutečnění jemnějších požitků duševních, zvláště estetických a intelektuálních. Na konec zmíniti se dlužno ještě o potřebách přepychových, jejichž cílem jest honosení se skutečným nebo jen předstíraným bohatstvím, za kteroužto příčinou upotřebuje se k aktu úkojnému větší množství nebo lepší jakost statků, nežli jaké z duvodů technických jsou nutny. Potřeby tyto náležejí spolu s potřebami nestřídmými do kategorie potřeb subjektivních (nerozumných).

6 O směrnosti potřeb

44. Při každé žádosti blahočelné možno mimo cit nebo představu citu, kterým nebo kterou se žádost vybavuje, rozeznávati zejména ukojovací snahu a pak představu přírůstku blaha, jehož uskutečnění jest cílem snahy ukojovací. Jest známo, že dvě žádosti blahočelné, i když cílem jejich jest uskutečnění přírůstku blaha stejného druhu a stejného trvání, nemívají vždy stejnou sílu, a že ze dvou žádostí blahočelných ceteris paribus zpravidla ta bývá silnější, která směřuje k uskutečnění přírůstku blaha déle trvajícího. Jest tedy žádost blahočelná veličinou o dvou rozměrech, z nichž jedním jest trvání přírůstku blaha, za jehož uskutečněním směřuje, a druhým intenzita snahy ukojovací. Veličinu tuto možno přirovnati ku přitažlivosti, kterou působí země na tělesa na jejím povrchu se nalézající a která taktéž závisí jednak na velikosti hmoty těchto těles, jednak na intenzitě gravitace. Následkem této přitažlivosti působí tělesa na povrchu země se nalézající tlak na svou podložku, který nazýváme vahou a jehož příčinu obecný názor klade do těchto těles. Podobně považuje mluva obecná také jev, že jisté stavy blahotné jsou cílem žádostí blahočelných a že jistá tělesa jsou předmětem žádostí užitných, za vlastnost těchto stavů, pokud se týče těles, nazývají je obdobnými jmény: důležitost, platnost, užitečnost ap. Věda hospodářská následovala v této věci dosud mluvu obecnou, ač již poznala, že bezprostřední příčina zmíněného jevu netkví v oněch stavech blahotných resp. tělesech, nýbrž v našich žádostech blahočelných a užitných.

45. Chtěje ukázati, že lze nauku o potřebách vykládati způsobem i formálně se shodujícím s nynějším stavem meritorního vědění hospodářského, nazval jsem onu dvojrozměrovou veličinu v aktualných žádostech blahočelných se projevující, na intenzitě snahy ukojovací a trvání přírůstku blaha závislou, blahočelnou egencí. Je-li žádost blahočelná pozitivná, je také egence její pozitivná; je-li negativná, je také její egence negativná. Místo tohoto posledního výrazu možno užívati také názvu disegence.

Také v užitných žádostech projevuje se dvojrozměrová veličina, závislá jednak na intenzitě snahy ukojovací jednak na množství ukajedla, jehož má být upotřebeno. Tuto veličinu budeme nazývati egencí užitnou, a to buď pozitivnou nebo negativnou

(disegencí). Místo tohoto pojmu užívala věda hospodářská dosud pojmu užitečnost nebo užitek.

Podobným způsobem doděláme se pojmu egence držebné, jež jako dvojrozměrová veličina jest závislá jednak na intenzitě snahy ukojovací, jednak na množství ukajedla, jehož držení má býti nabyto nebo zachováno. Poslednějšímu pojmu odpovídá dosavadní pojem subjektivní hodnoty hospodářské.

46. Že egence všech žádostí blahočelných, jež si jistá osoba aktualně nebo potentialně v téže chvíli uvědomuje, nejsou stejny, možno a priori tvrditi. Neboť kdyby tomu tak bylo, nemohlo by v takových případech vzniknouti žádné rozhodnutí, protože podle organisace lidské vůle jen ta z několika konkurujících žádostí může se státi vůlí, která jest silnější nežli ostatní. Poněvadž pak v takovýchto případech, jež se každého dne nescílněkrát naskytují, dochází k rozhodnutím vůle, musila ta žádost, jež se stala vůlí, býti silnější nežli žádosti s ní konkurující. Tento způsob tvoření se rozhodnutí naší vůle jest nejlepším prostředkem, jaký máme, abychom mohli poznati, která ze dvou daných žádostí má větší egenci.

47. Na základě toho, co právě bylo pověděno, nebude nesnadno odpověděti na otázku, jsou-li různé potřeby směrné. Rozumíme-li potřebami na své ukojení čekající aktualné průjevy nebo fáse průjevové blahočelných žádostí a směrností možnost určití, která z nich má větší egenci nebo disegenci, možno potřeby prohlásiti rozhodně za směrné.

Příznakem směrnosti potřeb není však, jak někteří spisovatelé udávají, intenzita citů je provázejících, nýbrž síla jejich egencí.

Směrný jsou nejen pozitivné, nýbrž i negativné; nejen ipsilné, nýbrž i alterilné a mutualné; nejen individualné, nýbrž i kollektivné žádosti blahočelné. Zkušenost učí dále, že i žádosti užitné a držebné a to nejen mezi sebou, nýbrž i se žádostmi blahočelnými jsou směrný.

48. Srovnávání dvou egencí má velikou podobnost s vážením dvou těles na stejnoramenné váze, dáme-li každé na jinou miskú její. Na takovéto váze můžeme však určití netoliko, které z obou těles jest těžší nebo jsou-li obě tělesa stejně těžka, nýbrž také kolikrát každé z těchto těles jest těžší nežli jiné těleso, jehož váha platí za jednotku váhy. Tento výkon nazývá se měřením. Měřitelný jsou jen takové veličiny, pro

něž existuje tolik stejných a nezměnitelných exemplářů jednotky měrné, aby z nich složena mohla býti veličina, rovnající se buď veličině, jež se má určit, samé (měření přímé), nebo jiné veličině, jejíž číselný poměr k veličině, jež se má určit, jest znám (měření nepřímé).

49. Možno-li blahočelné žádosti, resp. jejich egence prohlásiti i tehdy za směrné, rozumíme-li směrností možnost je měřiti ve smyslu právě uvedeném? Vzhledem k tomu, že lze na př. zjistiti, že egence blahočelné žádosti namířené na uskutečnění přírůstku blaha, jež způsobuje snědění jednoho jablka (kratčěji: blahočelná egence na jedno jablko), rovná se blahočelné egenci na 15 švestek, a blahočelná egence na jednu hrušku blahočelné egenci na 10 švestek, zdálo by se, že také egence na jablka a hrušky jsou měřitelný egencí na jednu švestku. Domněnka tato jest však mylná, poněvadž, jak později (§ 58.) bude ukázáno, egence na 10 nebo 15 švestek, spotřebují-li se rychle za sebou, není 10- resp. 15-krát větší nežli egence na jednu švestku stejné jakosti, nýbrž snad jen 9- nebo 8-krát, resp. 13- nebo 12-krát, aniž jsme s to příslušné číslo přesně udati. Kdybychom však, chtějíce uniknouti nesnázi, kterou působí první zákon Gossenův, určovali egence na jablka a hrušky egencemi na jednu švestku po každé o sobě snědenou, tak že by mezi spotřebováním dvou švestek byla vždy delší přestávka, na př. jednoho dne, neměli bychom zase žádné jistoty, že egence na švestku dnes snědenou má stejnou sílu jako egence na švestku včera snědenou. Rušivým účinkům prvního zákona Gossenova nevyhneme se ani tehdy, jestliže vyhledáme si na př. sedm různých statků S_1 až S_7 , a zjistíme, že blahočelná egence na každý ze statků S_2 až S_7 , o sobě rovná se blahočelné egenci na S_1 a že blahočelná egence na statek S_n rovná se součtu egencí na statky S_1 až S_7 . Neboť předně jest procedura tato velmi zdlouhava, tak že se pro určování velikých egencí sotva hodí. Myslel-li by někdo, že pro moderní hospodářství směnné toto tvrzení neplatí, poněvadž lze každé chvíle zjistiti, které statky mají stejnou cenu, na př. jedné koruny, dlužno odvětit, že různé statky mající stejnou cenu nejsou nikterak předmětem stejných egencí blahočelných při jedné a téže osobě, protože egence tyto nejsou, jak známo, jediným činitelem při určování směnné hodnoty statků. Mimo to má však tento způsob zjišťování egencí tu podstatnou vadu, že porovnáváme-li egenci na statek S_3 , nebo S_4 atd. s egencí na statek S_1 , nemůžeme již zcela bezpečně tvrditi, že egence poslední jest ještě táž, jaká byla, když jsme i porovnávali s egencí na S_2 . Dále dlužno

míti také na paměti, že čím více statků bychom k určení nějaké větší egence musili přibrati, tím větší je pravděpodobnost, že se mezi nimi vyskytnou takové, které se mohou navzájem více nebo méně dokonale zastupovati, následkem čehož součet egencí na dva takové statky není více roven dvojnásobné egenci na každý z nich o sobě.

Z toho všeho vysvítá, že měření blahočelných egencí jest prakticky neproveditelnou, protože, složíme-li několik jednotek této egence dohromady, není možno úplnou stejnost jejich zjistiti.

Totéž platí také o egencích užitných a držečných.

50. Není-li egence možno měřiti, není tím ještě řečeno, že by každékoli určování jich s použitím číslic bylo vyloučeno. Možnoť na př. pomocí Mohs'ovy stupnice zjistiti, má-li nějaký nerost druhý nebo třetí až desátý stupeň tvrdosti, ačkoli měření tvrdosti naprosto proveditelnou není. Podobné číselné výrazy možno nalézt také pro egence, sestavíme-li si totiž stupnici egencí a zjistíme-li pak, kolikátému stupni této stupnice se ta která egence rovná.

O tom, jak se sestavují ideální stupnice egencí blahočelných a užitných pojednáno jest obšírně v §§ 276-279 spisu na počátku uvedeného.

51. K určování egencí držečných má hospodářský obchod již od nepamětných dob stupnice, jejichž jednotlivé stupně tvoří egence na různé násobky jisté jednotky mincovní. Je-li takovou jednotkou na př. halíř, tvoří držečná egence na první halíř první stupeň (1^v), egence na první dva halíře druhý stupeň (2^v), egence na první tři halíře třetí stupeň (3^v) atd. oné stupnice.

Číslo 1, 2, 3 atd., jež jsou vyjádřena číslovkami řadovými a nikoli číslovkami základními, neznačí násobky egence na jeden halíř, jak se v obecném životě za to mívá a jak také spisovatelé národohospodářští se domnívají, neboť o egenci 2^v víme toliko, že jest větší nežli egence 1^v , ale nikoli, že by byla právě dvakrát větší nežli 1^v .

52. Zkušenost nás poučuje, že disegence proti 2-, 3-, 10- nebo n -hodinové práci není 2-, 3-, 10- nebo n -krát větší nežli disegence proti jednohodinové práci, neboť disegence tato jest velice různá dle toho, kolikahodinová práce ji už předcházela. Chtěli-li bychom však porovnávat disegenci proti 2-, 3-, 10- nebo n -hodinné práci s 2-, 3-, 10-

nebo n -hodinové práci s 2, 3, 10 nebo n disegencemi proti jednohodinové práci v různých dnech konané, nemáme žádné pomůcky, abychom zjistili, že disegence proti jednohodinové práci dnes konané jest na vlas stejná s disegencí proti jednohodinové práci včera konané.

Z toho plyne, že ani disegence nelze měřiti, nýbrž toliko pomocí stupnic určovati. Ideální stupnici blahočelných disegencí možno si sestaviti podobným způsobem jako stupnici blahočelných egencí.

53. Poněvadž egence a disegence jsou veličinami stejného druhu ale s opačným znamením, možno stupnice disegencí užiti také k nepřímému určování egencí; podobně jako se síla parního stroje zjišťuje velikostí odporu, který dovede překonati. Modus tento má tu výhodu, že pomocí jeho lze zjistiti změny, jichž doznaly všechny egence nějaké osoby.

54. Mluvíce o směrnosti potřeb měli jsme dosud na mysli vždy jen potřeby jedné a téže osoby. Nyní dlužno přikročiti k otázce, zdali též egence různých osob mezi sebou jsou směrný. V té příčině narážíme především na nesnáz, již působí ta okolnost, že osoba A existenci a sílu potřeb osoby B nemůže poznati přímo, nýbrž jen pomocí závěrů z jistých účinků jejich nebo z jistých okolností, které je doprovázejí, kteréžto závěry však podrobeny jsou častým omylům. Avšak i kdybychom egenci potřeb u různých osob, jež máme porovnat, každou o sobě dovedli správně poznati, nebyli bychom přece s to, abychom poměr jejich velikostí bezpečně udali, poněvadž ona pomůcka, která nám umožňuje poznati, která ze dvou egencí téže osoby jest silnější, totiž směr rozhodnutí vůle, při tom schází. Z toho plyne, že egence různých osob jsou mezi sebou nesměrný.

55. Tvrzení tomuto zdá se odporovati zkušenost, že každého dne provádějí se směny statků mezi různými osobami, jež zdají se předpokládati směrnost příslušných egencí. Domněnka tato není správná, neboť má-li osoba A koně a je-li egence její na jednoho koně tak veliká jako její egence na 40 q pšenice jistého druhu a jisté jakosti, má-li dále osoba B pšenici tohoto druhu a této jakosti a je-li její egence na 50 q její stejně veliká jako egence na jednoho koně, jakého má A, jest pro provedení směny mezi těmito osobami úplně lhostejno, kolikátý stupeň má egence každého z nich na jednoho koně nebo na 40, resp. 50 q pšenice. Směna tato provede se tak, jako by

egence tyto u obou osob měly stejný stupeň a jako by tedy poměr egence na jednoho koně k egenci na 40 q, pokud se týče na 50 q pšenice u obou osob byl stejný.

To, co pověděno bylo o nesměrnosti egencí, platí též o nesměrnosti disegenci různých osob.

56. Až dosud měli jsme na zřetel toliko přítomné potřeby. V praktickém životě hospodářském vyskytují se však téměř každého dne případy, kde přítomné potřeby užité musí být porovnávány s potřebami budoucími, při čemž velmi často potřeby tyto mívají převahu nad oněmi. Jak je to však možno, když užité potřeby budoucí v přítomnosti nemají žádné snahy ukojovací, tudíž také ne žádné egence? Tu dlužno si vzpomenouti, že budoucími potřebami ve smyslu vědy hospodářské jsou ty potřeby užité, jež v přítomnosti jsou s to vzbuditi potřeby držebné; tyto potřeby mají zajisté egenci držebnou, která může s užitou egenci přítomných potřeb užitých být odvažována. Mluví-li se o směrnosti potřeb budoucích s přítomnými nebo mezi sebou, míní se tím takovéto odvažování držebných egencí způsobených budoucími potřebami užitými s užitou egencí užitých potřeb přítomných nebo mezi sebou.

7 O změnách intensity a egence potřeb

57. Každodenní zkušenost poučuje nás, že, jíme-li po sobě několik stejně velikých soust téhož pokrmu, chuti k jídlu od sousta k soustu ubývá, až nastane chvíle, kdy nemáme žádné chuti nějaké další sousto snísti. Byli-li bychom nuceni, ještě další sousta jísti, nastal by proti tomu odpor, jinými slovy: intensita a tudíž i egence blahočelné žádosti, jejíž cílem jest uskutečnění přírůstku blaha, jaký působí snědení jednoho sousta jest uvnitř téhož průjevu od přírůstku ke přírůstku menší až klesne konečně na nulu. Pokračuje-li se dále v ukojování této blahočelné potřeby, stane se tato negativnou. Podobné ubývání intensity a egence blahočelné žádosti čelící k uskutečnění přírůstku blaha způsobeného nosením oděvu můžeme pozorovati, oblékáme-li na sebe několik úplně stejných obleků, po oblečení každého dalšího obleku, nebo blaha způsobeného zdržováním se v teplé světnici, přibývá-li stále teploty vzduchu, po zvýšení této teploty o každý další stupeň.

58. Na základě takovýchto zkušeností, jejichž řadu lze do nepřehledna prodloužití, formuloval Gossen svůj první zákon o ubývání požitku, znějící následovně: „Pokračujeme-li nepřetržitě s přípravováním téhož požitku, ubývá stále jeho velikosti, až na konec nadejde nasycení“. V naší terminologii by zákon tento zněl: „Ukojuje-li se několik fasí téhož dílného průjevu nějaké blahočelné žádosti za sebou, stává se egence uvnitř tohoto průjevu od fáse k fasi slabší, až konečně klesne na nulu“. V §§ 316.-320. mého spisu jest ukázáno, že takovéto ubývání blahočelné egence možno pozorovati jen u takových průjevů blahočelných žádostí, náležejících do kategorie potřeb ipsilných, jednoduchých, bolestí vzbuzených (§43. lit. e), které za trvání aktu ukojovacího nedoznají žádného přírůstku intensity, kdežto u potřeb za libostí směřujících stává se zákon tento teprve od oné fáse účinným, ve které intensita toho kterého průjevu dostoupila svého vrcholu.

Podobného obmezení doznati musí také zákon nasycování potřeb *Wieserem* formulovaný, jenž týká se ubývání egence užité.

59. Gossen vyslovil ještě druhý zákon o ubývání požitku, podle kterého by maximalná egence každého pozdějšího průjevu periodických potřeb blahočelných byla slabší nežli maximalná egence průjevů předcházejících. Prozkoumáme-li však větší počet periodických potřeb, nemůžeme mezi opakováním jejich a velikostí maximalné egence jednotlivých průjevů konstatovati takové pravidelnosti, jež by zasluhovala název zákona.

60. V poslední kapitole spisu na počátku uvedeného pojednáno jest o poměru mezi velikostí egencí držečných a užitných, pokud' jde buď o jednotlivé statky nebo o zásoby skládající se ze statků stejného druhu a stejné velikosti, které jsou spůsobilé k ukojení toliko jediného dílného nebo nedílného průjevu potřeby užité; jinými slovy: o elementárních zákonech subjektivné hodnoty hospodářské, pak o poměru velikosti držečné egence vzbuzené budoucí potřebou užitnou k velikosti aktualné egence této potřeby, při čemž stanoveny přesněji než se to dosud stalo, příčiny t. zv. „diskontování budoucnosti“, jakož i míra jejich účinnosti a odkryto skrovné jádro pravdy, skrývající se v t. zv. abstinenční nebo čekací theorii úroku kapitálového.

